



ՕՐԱԳԻՐ ԶՄԻՒՆՈՒՄ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ԵՐԿՈՏԱՍԱՆԵՐՈՐԻ ՏԱՐԻ

ԶՄԻՒՆՈՒՄ ՈՒՐԲԱԹ 26 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 1851

ԹԻՒ 401

ԶՄԻՒՆՈՒՄ, 26 Հոկտեմբերի :

Սեփին Բրիտանիոյ արտաքին գործոց պաշտօնէայ վսեմափայլ լորտ Բէյմերսթունը, որուն խաղաղասէր և իմաստուն բաղադրականութիւնը յայտնի է ամենուն, անցեալները փառաւոր հացկերութի մը հրաւիրուած ըլլալով իւր ընտրութիւնէն ի Վիվերդան գիւղաքաղաքը, որուն երեսփոխանն է շատ տարիներէ հետէ, պատուական ատենաբանութիւն մը ըրաւ, որուն մէջ այս տաղանդաւոր կենդանողութեան երևելի անձը այժմեան բաղադրական ամէն գիտաւոր խնդիրներուն վրայօք խօսեցաւ իւր սովորական ճարտասանութեամբ և իւր գաղափարները այնպիսի յստակ և գիւրիմաց կերպիւ մը յառաջ դրաւ, և Լորտայի ազատասիրական գրութեանց վրայօք ունեցած իւր վստահութիւնը այնպիսի հաստատութեամբ մը յայտնեց, որ բոլոր ունինդրաց ջերմեանդ ծափահարութիւնները ընկալաւ քանիցս անգամ :

Հաւաստի յիշեալ ատենաբանութեան գլխաւոր մասունքը, որոց վրայ մեր կենցաղագէտ ընթերցողաց ծանր ուշադրութիւնը կը հրաւիրեմք :

«Պարտաւայր :

«Չեր ջերմեանդ ընդունելութիւնը կը ցուցնէ ինձ որ ձեր վստահութիւնը կորսնցուցած չեմ, և թէ ձեր բարեկամութիւնը հաստատուն կը մնայ տասնև վեց տարիէ ի վեր, յորմէ հետէ անշուշտ հաստատութեամբ Վիվերդան ձեր գիւղաքաղաքին երեսփոխանութեան պաշտօնը կը վարեմ : Թէպէտ և կը ցանկայի ևս առաւել յաճախ ձեր տեսութեանը գալ, բայց գիտեք որ զանազան ծանր աշխատանքներ, որոնք իմ ընտրութեանը կը պահանջէին և իմ բոլոր ժամանակս գրաւած էին, արգիլեցին զիս այս քանի մը ամաց մէջ այցելութեան գալաւ ձեզ : Ի վերայ այս ամենայնի մէկ կամ երկու տարի յառաջ պատահած սաստիկ խռովութեանցը, որոնք Լորտայի վիճակը չփոխեցին, յաջորդեց հանդարտութիւն մը որ խաղաղութեան նշանն է : Թէպէտ և ոմանք կը կարծեն թէ այս հանդարտութեան տակ ապագայ երկարաւակութեան բողբոջներ ծածկուած են :

«Իւրին չէ անշուշտ քաղաքական մարդարէ մը ձեռնաւ, բայց և այնպէս թէպէտ և շատ մարդիկ մեծ երկիւղ և անհանգստութիւն կը ցուցնեն 1852 ամին համար, սակայն ես՝ առանց ինքրորէս մարդարէի մը տեղ դնելու, կրնամ ըսել որ մեծապէս միտեալ եմ յուսալու թէ առանց աղէտալի դիպաց պիտի անցնի 1852 տարին՝ որ շատերը կը կարծեն թէ մեծամեծ չարիք պիտի բերէ իւր հետը : (Օպտիմիստ-ի-նէս) : Բանի մը ամիսէ ի վեր միթէ չտեսնեք ազդու օրինակը անհիմն ըլլալուն տխուր նախատեսութեանց ոմանց : Լորտայ արքայազունը բարձրապատիւ Լորտի իշխանը իւր նախատես և փորձառութեամբ ու գիտութեամբ հասունացեալ մտքը և հաստատուն դատողութեամբ Համալսարանական տեսարանը կանգնելու ընդարձակ գաղափարը ունեցաւ որուն գոյուիլը մտն է, որչափ դժբաղդութիւններ չէին գուշակուիլ ի ներքին մեծ խռովութիւն մը պիտի պատահէ կրնէին, ստացուածոց իրաւունքը պիտի ջնջուէր և ընկերական կարգաւորութիւնը տակնուվրայ ըլլար պիտի :

«Ի վերայ այս ամենայնի կրնանք ըսել թէ, երբեք այսչափ խիտ բազմութիւն երկրագնդի ամէն կողմէն գալով՝ միայն մէկ բաղադր մը մէջ ժողովեալ չգտնուեցաւ առանց և ոչ վայրկեան մը բարեկարգութիւնը շփոթելու : Այս Համալսարանական ցոյցին բարեք անչափ պիտի ըլլան և ամենէն մեծագոյնը, ամենէն կարեւորագոյնը և ամենէն տեղեկանքը այն է որ այս հաղորդակցութեանց միջոցաւ ժողովուրդը մէջ բարեկամութեան և մարդասիրութեան կապը պիտի զօրանայ որ խաղաղութեան ամենահաստատ գրաւն է ի մէջ ազգաց : (Օպտիմիստ-ի-նէս) : Այն ժողովուրդը մէջ որոնք ամենէն աւելի շինուեցան այս տեղ տեսած ընդունելութեան, կրնանք նշանակել մասնաւորապէս Արլանդեան ծովուն միւս կողմը եղած մեր ազգականները, քանզի չկայ Արլանդի մը և ոչ ուրիշ օտարական մը, որ զարմանքի մէջ մնացած չըլլայ տեսնելով զբարեկարգութիւնը որ կը տիրէ Անգլիոյ ամէն տեղը : Օմեղ ամենէն աւելի զարմացնող բարեկարգութիւնն է ըսին, որ կը տիրէ Անգլիոյ մէջ, ուր ոչ զինուորը կը տեսնուին, և ոչ հրացաններով և սուրբով զինաւորեալ մարդիկ բարեկարգութիւնը անվստահ պահելու համար : այլ ոստիկանութեան քանի մը քաղաքական պահապաններ կը պտտին՝ ձեռքերն ին պզտիկ դաւադրանով մը, որոնք յօժարամիտ կըլիութեան ցուցնելու մեղ ինչ որ կը ներդրեմք : Իսկ

եւ հետեւեալ կերպիւ պատասխանեցի իմ օտարական բարեկամաց, որոնք իրենց զարմացումը կը յայտնէին ինձ : Այդ բարեկարգութիւնը, որուն վրայ կը սքանչանայք այդքան, անգլիացի ժողովուրդեան պատուական զգացմանց, անոր սրտին բարութեթ, և խելահաս մտաքը արդիւնքն է : Բայց յայտնանէ այդ բարեկարգ վիճակին յատուկ աղբիւրը այս է, այսինքն՝ դատաստանները արգարութեամբ կը տեսնուին Անգլիոյ մէջ : Լորտայի քաղաքացիական անկողնաւորութեամբ և արգարութեամբ ի գործ կը դրուի՝ առանց անխաճութեան և ազդեցութեան՝ ինչ կողմէ կուգէ թող ըլլայ : Ահա ատոր համար Անգլիացին հաւատարմութիւն ունի օրինաց վրայ, և շնուածէր զօրէնքը ինքնիրեն արգարութիւն ընելու համար : քանզի գիտէ որ արգարութեան աւանդապահները ուղիղ դատաստան կը տեսնեն : Երբեք այստեղ իւրաքանչիւրը ազատ է իւր գաղափարները յայտնելու, ինչ տեսակ գաղափարներ կուգէ թող ըլլան : Եթէ սխալ ունի, իրեն դէմ կը մտաբանուին անոնք՝ որ կրնան իրաւունքը իմացնել անոր : Իսկ եթէ իրաւունք ունի, կը համոզէ զանոնք որ սխալեալ են : Վարդապաւազ մարտուն մը խաղաղական պատերազմ մըն է, ուսկից միշտ բարեյաջող վախճաններ կը ծագին : Այս քաղաքական կառավարութիւնը և ազգային խորհրդաւորը շատ տարիներէ հետէ չեն դադարի բարեւնախանձ ոգւով աշխատելու որ փնտռեն և ի գործ դնեն քաղաքական և ընկերական մեծամեծ կատարելագործութիւններ : (Օպտիմիստ-ի-նէս) : Պաշտօններու մէջ խաղաղութիւնները արգելու և բարեկարգութիւններ ընել, այսպիսի եղաւ միշտ նպատակը կառավարութեանց որ իրարու յաջորդեցին Անգլիոյ մէջ, և այս պատճառաւ ժողովուրդը միշտ գոհ մնաց մինչև ցայսօր եղածէն, և եթէ տակաւին քիչ մը բան կայ ընելու, համբերութեամբ կը սպասէ՝ հաւաստի ըլլալով որ անոր վրայ հոգ պիտի տարուի :

«Ահա ինչ բանը զոր ըրիք մեր յարգութիւնը յայտնելու համար ամենուն իրաւանցը վրայ՝ քանի մը օրինաց ջնջուիլ եղաւ, և երկարաւ կեալ բողբոջականաց դասը, որ ազգին պատուելի մասն է իւր իմացականութեամբ և բնաւորութեամբ, կատարեալ հաւասարութիւն ընկա

ՔԱՂԱՔԱՐԱԿԱՆ

Ի ԶՈՐԲԻՔԱՐԻՐԵՐՈՐԻ ԹԵՐԹ

ԵՐԿՈՒՄՈՅ ԵՐԵՐԵՏԵԱՆ

Որ զորից հարկը թերթից ղեկավար  
Համբուրելով զԱրշալուստն անարատ,  
Աթենական փառաց Հայկայ երկնածիր  
Աւետարեք արձակեցիք յուսալիք :  
Արիք, Սուսայք, հարսուք յուրեք ձեր Սասնաց,  
ԶԱրշալուստն հոլակել տոն բերրիազգեաց :  
Ի գերափառ մեծատարած ի գալուստց,  
Ուր գիւցազանց հանգչին նշխարք սկերաց,  
Ուր և նոյն Արշալուստիք, Հայկազանք,  
Առեալ կրկին շունչ զօրութեան և բազուկ,  
Փայլափայտայտ ահա թաւի վերելակ  
Ոսկեծղին մեր Արշալուստն գեղապարկ :  
Նա վարդապետս բազմեալ ի գահ սկեկուռ,  
Սփռէ զծաղիկ զգլուխք Հայկայ համասփիւռ,  
Եւ հրաւիրաւ յիմաստութեան վարժից լոյս,  
Սիրալարկալ փողէ՝ նոյն բնաւ զերափոյց :  
«Ուսումնասինէ՛ր ո՛ր էք մանկ՝ իմ սշխոյց,  
Որ զհայրենի պայծառ փառաց էք վակփոյց :  
Արիք լե՛քք զգոգս ձեր ի ծովանց :

Զոր բռնծիր միշտ ձեզ սիրեմ անխախտ :  
Զի անխառն են փունջքք ի զարդ գլխոյ ձեր,  
Վատարկարեկ և ճիւղ՝ տիպքք քաղաքի :  
Ոչ ի լերանց կամ ի հովտաց քրքումին,  
Ուր երեց գունդք մարդախանութ արածին,  
Վայրաքառուն իցին ծաղիկք երկնադոյն :  
Զոր մշակին հնձէ երկաթ պաղպաղուն,  
Առ Աթենեան աղատանմ տաճարաց  
Զեղ պատրաստեալ են հիւք ծողկանցս գեղապան :  
Զի դիւրագայթ դարձապարացք տան արգել  
Դժուարք բարձու անդ տաճարին ի վերել :  
Ես կարեկից անգոր տիպք խանդակալ,  
Ճիւղ՝ մանկտի իմ՝ կաթնաղի կղզակ :  
Վայեցե՛քք զոր ձեզ սիրեմ հայրաբար,  
Սի՛ր զերկ իցէք յանգչեք շորհացն անհամար :  
Ասոց, անդէն որպէս զարծուի սրլայաւ,  
Եւ սուպարեք ի սուղ պահու հաս անբաւ :  
Առ ինձ ո՛ր տայր զԱրշալուստն երգել փառս,  
Մինչ երանէր նա յամալուստն իւր ի կառս :  
Քրքմահանդերձ արկաւ զգրգնսն հայրենի,  
Եւ պաճնեցաւ ի շուք փառաց արիւնի :  
Պապս անմահս և մրցանակս հրաշալուն  
Եղին ի յաճ նորս մուսայք գողարկան :  
Մինչ կառքն ի սեւամ նըրկականս մերձեան,  
Սի՛րք կառքն քննեք հնչեցին Պառնասեան :

Բացան յանկարծ դուռնք տաճարին երկնաման,  
Անապարար ճաճանքք ի դուռն սփռեցան :  
Եւ պանծալին մոեալ ի ներքս Արշալուստի,  
Եւ բազմեցաւ ի սեպհական իւր գահոյս :  
Անեղեքան ողջունեցին զնա սիրով,  
Եւ բերկրեցաւ անմահ քաղաքն ժողով,  
Քաջացն անմահ և վեհազնայ ստատարաց :  
Որք յաւաւել բարգաւաճանս հայրենեաց,  
Արիւրար նահատակեալ յասպարէս,  
Ճգանց քրտանց՝ անդու տընին քոյմպէս :  
Երկցս զանգալք բարբառեցան տաճարին,  
Երկցս և շէնն հնչեաց, և եւ քաղաքին :  
Ու աղատանմ մեր Արշալուստ վայելուչ,  
Եւ սկսաւ անդ նոր հանգէս սրտաուռ :  
Իւրաքանչիւր քաջացն կապէր ի ճակատ  
Սեծապայծառ փառաց պսակս անարատ :  
Անդէն տաճարն արփիւնայր նորաբան,  
Աթենական մրցանակացն ի ճաճան :  
Եւ ոսկեւուտք քննեք Որփեան նորոգեալ  
Յերգ թրթրակ աւին զհանգէն գեղափայլ :

Զմիւռնիս, ի 12 Հոկտեմբերի 1851 :

Արեւիկ Սարգիս Յ. Պապանեան,  
Վարդապետ Երեսփոխան Գեղափայլ :

լաւ իրեն քաղաքակցացը, հետ որ Մեգրիական եկեղեցւոյն կրկեբաբերին: Յետ այսորիկ աղբալին խորհրդանոցը խափանեց այն օրէնքը, որով քանի մը տեսակ պաշտօններու մէջ ջէին կրնաց մտնել հռոմէագաւանները, որոնք այժմ իրենց քաղաքակցաց ունեցած իրաւանցը կատարելապէս հաղորդ են: Ստոյգ է որ, թէպէտեւ այսպիսի ընթացք մը ունեցանք՝ բայց և այնպէս անցեալները ամբաստանուեցանք հռոմէական կրօնիչաւտ անդամներէն թէ՛ Մեգրիոյ և թէ՛ օտար երկիրներու մէջ, որպէս թէ կրօնական թղլլտուութեան գէմ գործ պործած ըլլամք և հալածանք յարուցած ըլլանք հռոմէականաց՝ դէմ: Վասնզի խորհեցանք թէ օտար տէրութիւն մը չունի իշխանութիւն բաժանել Սեծին Վրիտանիոյ երկրը իւր ուզածին պէս, արքեպիսկոպոսութեան ու եպիսկոպոսութեան թեմեր սահմանել, և այս կերպիւ յափշտակել թագուհւոյն արտօնութիւնները և աղբալին անկախութեանը վնաս հասուցանել: Հռոմէագաւանները այս իրաւունքը չունին, սակայն բաց յայտնանէ ազատ են բոլորովին ինչպէս ուրիշ անգղիացի քաղաքացիները, և կը ցանկայի որ միայն այս կերպ ըլլար կրօնական անժուժութիւնը և հալածանքը որոց դէմ կը գանգատին աստ հռոմէականք ոմանք, Վերոպալի հռոմէագաւան քանի մը երկիրներուն մէջ ևս, և բողոքականները այս կերպ հալածանքէն ՚ի գատուրիշ նեղութեանց դէմ գանգատ ընելու պատճառ չունենային, այն երկիրներուն մէջ կրնամ, որ բողոքականութիւնը նախատինք մըն է, և բողոքական վարդապետութեան դաստիարակութիւնը յանգսնք մըն է. ուր Մատաւաշուհ մատենանք վտանգաւոր գիրք մը համարուած է և որու բով որ գտնուի, այն մարդը անմիջապէս կըղատասպարտուի: Նոցա Վերոպալի հարաւային կողմին վրայ է, որպիսի են Հոմ, Վաբոյն, Իոսկանա, Սպանիա, և Բորթուկու: Իսկ միւս հռոմէագաւան լուսաւորեալ երկիրները գովութեան են արժանի, այսինքն Վաղդիան, Պլէքիան, նաեւ Վատրիան իսկ, ուր աւելի ազատ եղանակաւ մը կը վարուին, և ուր տեղուանք, ինչպէս օրինակի համար Պլէքիայի մէջ, կառավարութիւն կըղձարէ բողոքական եկեղեցականացը, որոնք նոյն երկրի գտնուող բողոքական և անգղիական՝ ժողովուրդոց համար կրօնական պաշտօն կրմաստակարարին: Վաստեղ ըստ Տէրեբաթիանք ուրիշ օրէնքներ կը թուէ, որոնք աղբիւն մեծագոյն մասէն խնդրուած և խորհրդանոցէն հաստատուած ըլլալով՝ հզօր կերպիւ մը գործակից եղան դոհ ընելու զժողովուրդը, որպիսի են երեսփոխան ընտրելու օրինաց բարեկարգութիւնը համար հաստատուած նոր օրէնքը, և նաւարկութեան ու արմատաց վաշյօք եղած օրինաց խափանումը: Վաստեղ

օրինաց վրայօք խօսելով՝ հետեւեալ կերպիւ շարունակեց իւր ատենախօսութիւնը :

“Աղղըլըդ եան մեծադոյն մասը գործաւորս  
դասերէն բաղկացեալ է . և ո՞վ որ կը քննէ ընկ  
րական շէնքին կազմութիւնը պիտի տեսնէ, որ ա  
նոր հիմունքը այս գործաւորաց դասերն են . ու  
տի եթէ հիմունքը հաստատուն և տևողակա  
լը ըլնան, շէնքը անտարակոյտ չդիմանար : Ի վեր  
այսր ամենայնի ոչ որ կրնայ յուսալ հարստացնե  
լալ բաւոր . քանզի Վերին Նախախնամութեան  
վիճիւր այսպէս չեղաւ աշխարհիս կազմութեան  
և մարդկային ազգին ստեղծման ժամանակը  
[Յայտնի է որ, առանց ենթադրելու բարեբաղ  
ւ մոտցածին] երկիր մը, ուր արտուաներ  
(չայլըգուշու) խորոված կիճան երկիրքէն (կըծ  
թալէն), յայտնի է որ կըսեմ, [եւ մարդիկ կըպար  
տաւորին աշխատիլ որպէսպիսի ապրին . և բնական  
աշխատութեան շիրնալով մեծ հարստութիւն մը  
յառաջ գալ, այս աշխարհիս մարդոց մէջ պիտ  
ըլլայ միշտ մէկ իւրտտ անհաւասար բաժանում  
ընելը : (Սրբի ըբէ) : Կրնայ մէկը շատ գէշ օ  
րէնքներով կամ ներքին բռնութեամբ աղ բաւ  
ցընել զհարուստը, բայց անհնար է որ կարող  
ըլլայ գտնելու զգաղունիքը, ի՞նչ միջոցաւ որ ըւ  
այ, հարստացընելու ամէն աղքատները : Իայց  
թէ չեմք կրնար հարստացընել զանոնք, կրնանք  
նոնէ շատ բան ընել անոնց վիճակը լաւացընելու  
անդեան վերաբերեալ ամենահարկաւոր բա  
ւերը, որչափ որ կարելի է, առատօրէն մատակա  
րելու անոնց, և ահա այս նպատակաւ արմը  
եաց լիայօք եղած օրէնքը ընկեցինք :

«Երբամ համարձակապէս գուշակել, թէ երբ կրտենանք Լքս գետը, որ Վիլներդոնէն իջնելով ծովը կըթափուի, հախառակ ընթացքով մը փնէն դէպ ՚ի վեր Վիլներդոն կընթանայ, այն ժամանակը միայն կրնաք յուսալ, որ վերստին հասնաւուի պաշտպանողական դրութիւնը, որ սնունդէն հարկաւոր եղած բանները պիտի սոցոսնէ»

«) Եճ խոհեմութիւն է գիտնալ զտոեւ այն  
անը որ դժուար է, այն բանէն որ անհաւաք է  
ործունեայ և հաստատամիտ մարդ մը անշուշտ  
մէն ջանք 'ի գործ կըդնէ մաքառելու դժուար  
ութեանց դէմ, որոց կրնայ յաղթել. բայց  
նկարելի բանի մը դէմ մաքառիլը, իւր զօրու  
իւնը քնդունայն տեղը սպառուլէ : Ահա այսպիսի  
գործ կրնեն անոնք՝ որ սոցալտարանողական օրի  
ց վերատին հաստատութիւն կըբերալեն :

«Այգիական» իւր առանձնաշնորհ կացութեանը  
 ջոջ տրուած է իրեն Նախախնամութենէն ,  
 պարտաւորի քաջաբերել և ապահովընել զխա-  
 ղութիւնը երկրագնդիս վրայ եղած ուրիշ ազ-  
 ցց մէջ, աշխատելով համոզել ուրիշ կառավա-

րութիւնները որ իրենց երկիրներուն մէջ և  
Հաստատեն, որչափ որ կարելի է, քաղաքական և  
ընկերական բարիքը, որոց վրայ կը պարտենամք  
մենք՝ Եղբրիացի ժողովուրդը աղէկ խմացաւ այս  
պարտաւորութիւնը՝ պաշտպանելով զիստապա-  
րութիւնը Թագուհւոյն, և երբ որ իւր աղբիցոյ-  
թիւնը ՚ի գործ կըդնէր արգիլելու համար, որ  
օտար տէրութիւն մը չհարկադրուի հիւրասիրտ  
թեան օրէնքը ոտքի տակ առնել՝ ձեռք տալով  
այն մարդիկը որ իւր պաշտպանութեան ներքե  
մտած էին։ Սեր ջանքը յաջողութեամբ պատկ-  
ուեցաւ և Հունգարացի փախստականները ըստ  
կամաց իւրեանց կերթան զէպ ՚ի Եղբրիացի կամ  
Սիացեալ Նահանգացի գեղերը։ Կամանակս գե-  
րուութեան ջնջուելուն խնդրոյն մէջ Գաղղիացի  
ժողովուրդը մեր ճգանքը հաղորդակից եղաւ։  
Գաղղիացի կառավարութիւնը ազատութիւն շնորհեց  
իւր գերիներուն, և այս բանը մէկ նոր կապ մըն  
է այս երկու ազգաց մէջ։ Երբեմն ազգերը կը  
միաւորուին փոխադարձ արդարութեամբ մը,  
իսկ այս խնդրոյն մէջ մեր միաւորութիւնը կը ծագի  
վէ հանձնական բարեբարութեան և մարդասիրու-  
թեան նախանձաւորութիւնէ մը”։

Սեր անկողնասիրուծիւ կըլլարտաւորէ զմեզ  
ի լաւ բնծայել հետեւեալ յօդուածը, որուն  
հրատարակութիւնը խնդրուած է ի մէջ արժա-  
նայարգ հեղինակին նամակաւոր, որ ահաւասիկ :

“Մեծարգոյ հրատարակիչ Արշակունի Արարիկեան  
պատուական լրագրոյն :

“Արշալույս 397 Թուոյն Ռանատիրականին պա-  
տասանը երկարորէն գրելով Հայաստան լրագրոյն  
83-84 Թիւերուն մէջ, անոր համառօտութիւնն  
ըլ ձեր մեծարգօւ թեանը խրկիցի որ ձեր պատ-  
ւական լրագրոյն առաջիկայ Թուոյն մէջ հրատա-  
րակէք, նոյն համառօտութիւնը մեր պատասխա-  
սատուութեան տակը ձգելով, որպէսդ ձեր պա-  
տական լրագրոյն բաժանորդ յարգի անձինք  
ըլ նոյն Ռանատիրականին պատասխանաւոյն գտնէ  
պատասխան տրեւելով թիւն մը ունենան :

«Լինուներով կատարման խոնարհ ազգանազն»  
 նաո՛ր խորին ակնածութեամբ ։

Յուլիուս , 20 Հւլ . 1851 .

Ն. Օ. Յովհ. Կրտսւյի Տէր  
Կարապետեան Չափաւէանց .

“Արշալույս 397 թուով օգոստոսի 31ին հրատարակված թերթին բանտարկանով՝ գիտնական յարգազատիւ մէկ անձ մը Հայաստան Երազդոյն 17—69 թուոյն Աղգայինին սխալները գտեր է :

“Հայաստան լրագիրը այս սխալ կարծուածներուն  
ընդարձակ քննութիւնը հրատարակեց իր 83—84

ՕՐԻՆԱԿ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ

THE END OF THE WORLD

ԲՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆՑ ՃԱՐՏԱՐԱԳԵՏ

Թագաճախ... 1850 թ. հունիսի 1-ին...  
... Սեփակ, Յոհաննես, Ստեփան և Յակոբի  
... Ստեփան, Ստեփանի Ստեփան, որի էլ յո-  
... թիվն է Փետրի :

— 57 — 7 Φ — 77 —

(Հարունակու թիւն 1) (1)

Վարպետը մեկէն բանը ձգեց, ցալթկէց տեղէն, գլուխը բացած՝ վագեց զիմացը յարգուածի։ Սէր իրենց գեղին երևելնհրուն մէկը Ռօթհման ըսլած բժիշկը . և հետեւաբար էն կարդացող իմաստունը, որ ոտաց աման մը ապսպրելու ատենը՝ երկան բարտի, ունիկ ըլլայ նանիկ ըլլայ քուէ լով, ընտոր սովորուածի է ամէնուն, աչքին գպաւ Շառը որ հոն կըբանէր, և ատեն ատեն աչքը կըվերցունէր, և տրտում երեսովը իրեն կընայէր։ Հարցուց բժիշկը, — վարպետ ըսաւ ինչ ունի աս տղան, ծէծ մի քաշերես իրեն, հիւանդ է մի : — Լչտուած ջնէ ըսաւ, որ ես ձեռք վերցընեմ տղիմը աչկէբաթի մը վրայ . աս իշուածիւն մըն է՝ որ մաղձոտ (մեռաբլը) վարպետները կընէր . աս տղան ո՛չ ցաւ մը ունի, և ո՛չ հիւսանդ է, այլ կըսիրէ գաշտեր ձորեր անտառներ լծեր, և տն սեղեղը

(b) Տես լրագրոյս 399 և 400 թիւերը :

եղած՝ խոտերը և ծաղիկները . ուստի կը հետևի որ՝ հոս տեղի եղած կաշին՝ քէօսելէն՝ խաղաղ՝ չտրեժ . — Սուրբ քանիք չաշխատիր, ինչո՞ւ կը պահես քովը . — Թողութիւն, ըրէ՛ տէր, բաճական աղէկ կը բանի, այլ խելքը միտքը ան տեղերն է և գրքերու անուններ գիտե՛ և կուզէ կարգաւ . — Բայ զուրցէ վնասէ, մէկնէ ինծի բանը՝ Թէ որ կարելի է նէ . Ենտենը վարպետը երկայն բարակ իրեն պատմեց, Թէ աս Հառլը՝ մեր գէղին | իննէ երէցին տղան է, որ չորս հինգ տարի | էր լիս դպրատունը օտար եկեր է . ուր գրաբառ լեզու մը միայն կը սորվըցնեն և այլ բանի մը մասնորը մոռնալը բաներ, որոնց՝ աս տղան ականջ չէնէր . դրո՛ւքը պտուտեր է, խոտերու ծաղիկներու բնով՝ Թիւնը, և մէյմէկէ տարբերելու (Փառխիւն) պատճառները հատկորտաւ համար . Եւ ասով ՚ի հարկէ դպրատան կանոններուն շատ եկող պակտել եղեր է . Սուտի վարպետները ասիկա հոյարտամը սեպելով՝ վնասեցին դպրատունին . հայրն ա՛լ ծոյլ անհնազանդ տղայ, և գլխուս զբաղանք (պէ՛րայ) բռնելով, բերաւ հոս քովս աշխատութիւն դրաւ, որ ասոր բաղձոնքը (հա՛վէսը) Եւրի . Բայց ընտո՞ր կրնայ մոռնալ, երբ որ մէկ աստի մը ծաղիկ մը վրայ՝ ուր որ տեսնայ, հոգին լուտայ . Բայցը շարաթը խելքիկ բովս կոշտատի և կիրակի օրերը, օրը գէշ ըլլայ, աղէկ ըլլայ՝ աշտերը կերթայ կը չափէ, | Թէ որ, կը հրամեսս դէ՛ր, Եւր . հոս (տօ՛ւալը) և տեսնես իր կիրակի

զան աշխատանքները . և հոն տանելով յըջույ  
իրեն խոտերը և ծաղիկները, և ինչ վարպետու-  
թեամբ և համբերութեամբ զանոնք ցամբեյը-  
նելը և պոհները : Ի՛նչիք առնոյ վրայ նայելով  
և մէկիկ մէկիկ զննելով, շատ դարձաւ լսածնե-  
րուն և տեսածներուն վրայ : Ի՛ր երթալը առե-  
նը ըստ վարպետին : « Ի՛նչ տե՛ք անուշ բռնե՛լ աս  
խեղճի տէր ուսումնասէր տղաքը . և դուն երբոր  
սպաւորած կօխիս լըմնեցնես նէ , աստ տղին հետ  
լինձի տունս խալթէ :

Հառը աս ամէն խօրախօսան տուր լսեց և խօսքի բնաւ շնառնընդեցաւ, այլ մամուռքը արթնցաւ, թէ արգէտք՝ Մատուած դուռն մի բանայ պիտոյր ինծի աս դէպք : Վնանի մը օրէն ոտաց ամանը լը մնացաւ, և վարպետը իրեն տրելաւ՝ որ տանի բը ժիշկին տունը : Համբան տղին սիրտը կըթըփթը վար, տեսնենք ի՞նչ պիտի ելէ տակէն տէլի : Ի հարկէ մտք մը ունի բժիշկը որ ապապրեց վարպետիս, որ ինծի հետ խալըէ աս կօշիկը : Հոն որ հասաւ, բժիշկին դիմացը ծունկ դրաւ և շէն ըլլալ շնորհքով անոր ոտքը հագցուց ոտաց ամանը : Վեր ելաւ կանգնեցաւ նէ, բժիշկը աս տղին լսայ վերէն ի վար նայելով հարցուց, — տեսնենք պարոյցի տղաս, դու ուրեմն աս արուեստը կօշն խալարուծեան չե՞ս սիրէր, աստօթիդ գէ՞մ կըբալիս : Հառը՝ սիրտը վերնալով, հառաչանք մը թիայն ըրտաւ : — Ե՛ր ըրտաւ բժիշկը, անցած օր խարպետդ ինծի ամէն բան զրուցեց, քու հայրդ



Հանդիսին , որ կէս ժամէն քիչ մը աւելի տեւեց :  
Հաշիւ կընեն թէ ընդ աւելն 6 միլիոն հոգիի չափ Համաշխարհական տեսարանը մտած են աւելորդ սկիզբէն մինչեւ վերջը : Ինչպիսիք 469,000 ընդ աւելորդի հասեր է : այս գումարէն բոլոր ծախքը հանելով՝ որ հազիւ թէ 229 հազար ընդ աւելի կըհասնի , կըմնայ մաքուր շահ 240 հազար ընդ աւելորդին , այսինքն 26 միլիոն 400 հազար օսմանեան զուգուշ :

ԳԱՂԱԴԱՆ . Փարիզ , 6-18 Հոկտեմբերի : Հաւասարակալ տուութեան գահերէցը առաջարկեց իւր պաշտօնէից ժողովոյն որ միտք ունի ընթել տալ ընտրութեան օրէնքը որ 1850 մայիսի 31ին հաստատուեցաւ , և որուն դէմ ազգին մէկ մեծ մասը դառն գանգատ կընէ իսկզբանէ անտի : Պաշտօնեաները այս առաջարկութիւնը չուզեցին ընդունել և աշխատեցան գահերէցին միտքը դարձնել այս խորհրդէն . բայց անիկա հաստատուն մնալով իւր որոշմանը վրայ , ամէն պաշտօնեաները իրենց հրաժարականը մատուցին : Ինտոլիկոս Վաթիլանը տակաւին նոր պաշտօնէից ժողով մը չկոչեալ կազմել , և այս պատճառաւ հին պաշտօնեաները իրենց պաշտօնը կըշարունակեն կատարելու մինչև որ իրենց յաջորդները որոշուին : Եւս դէպքը մեծ ազդեցութիւն ըրաւ քաղաքական անձանց վրայ և հասարակութեան ու շարժումները բոլորովին գրաւած է :

Գարիլոյ Շէր նահանգին մէջ ապստամբութիւն մը պատահեցաւ . բայց բարեբաղդութեամբ կառավարութիւնը անմիջապէս բաւական զօրք յուղարկելով՝ խռովարարները ցրուեց և բարեկարգութիւնը ու հանգիստութիւնը շուտով հաստատուեցան :

Ստիւտինտութեան վերատեսուչ մօսիւ Գարիլէն հրաժարեցաւ իւր պաշտօնէն նոյն պատճառաւ որ պաշտօնեաները հրաժարեցան . և թէպէտեւ տակաւին անոր յաջորդ մը չկարգեցաւ , բայց գահերէցը ընդունած է անպահանջութեամբ , և հետեւեալ մօտ օրերս ուրիշ մը պիտի յանձնուի այս բարձր պաշտօնը :

ՍՊԱՆԻԱ . Մատրիտ , 2-14 Հոկտեմբերի : Յայտնի է որ ի դէպ զորապետը , որ երբեմն Գուպայի մէջ հրամանատար էր սպանիական զօրաց , անցեալները այս կողմէն վրայ յարձակեցաւ 5-600 հոգիով , ուր կը յուսար արտոնութեան թիւն մը յարուցանել և Սպանիացոց ձեռքէն հանել զյիշեալ կողմին : Բայց Գուպայի մէջ գտնուած Սպանիացի զօրքը՝ իրենց հրամանատար ժողէ տէրա Գոնչա զօրապետին առաջնորդութեամբ աւանդ դէմ պատերազմելով՝ կատարեալ յաղթութիւն տուցան , զօրապետ ի դէպ և իւր ընկերները սրայ ճարակ եղան և հանգարտութիւնը քիչ ժամանակին հաստատուեցաւ ի Գուպա : Ուստի ի վարձատրութիւն այս քաջագործութեան և յաջողութեան , Սպանիայ վեհապետութեան հանձնեցաւ սուրբ Ֆրանցիսկոս արքունի և զինուորական կարգին մեծ խաչը յուղարկել յիշեալ ժողէ տէրա Գոնչա զօրապետին , որ ընդհանուր կառավարիչ է Գուպայի : Եւս Կարոլոս երրորդ թագաւորական կարգին մեծ խաչը շնորհեց նոյն կողմին գտնուող Սպանիոյ նաւատորմի ընդհանուր հրամանատար ժողէ Սարիա տի Գուպայի :

ՍԱՐՏԵՆԻԱ . Գուրինո , 6-18 Հոկտեմբերի : Արքունի հրամանագրով Գարոլո ռիօի Դարիւնի ասպետը հասարակաց դատաւարական թեան պաշտօնէն անուանեցաւ : Եւս դէպքը յետախազաց կուսակցութեան վրայ մեծ տեղաւորութիւն ըրաւ . քանզի Դարիւնի ասպետը՝ որ Ուիլիամինո օրագրոյն վերատեսուչն է , գիտնական և ազատասէր անձ մըն է և մեծ բարեկամութիւն ունի Եւրոպայի գիւտագոր պաշտօնէին հետ :

Կառավարութիւնը ազգասիրական ոգով կաշխատի , որպէսզի տէրութեան ծախքը՝ անոր եկամտից հետ հաւասար բերէ . և կերևի թէ իւր այս ջանքը յաջողութիւն պիտի պսակուի . քանզի վաճառականութիւնը և երկրագործութիւնը մեծապէս զարգանալու վրայ են , և ժողովուրդը յօժարամտութեամբ կըվճարէ զոտւրքը : Տէրութեան 1851ին եկամուտը 95 միլիոն ֆրանքի հա-

սաւ . և ըստորում տներուն եկամտից և վաճառականաց վրայ նոր դրուած հարկերը գալ տարւոյն յունվարի 1էն՝ պիտի սկսի , ուստի կըկարծուի թէ 1852ին՝ 20 միլիոն ֆրանք աւելի եկամուտ պիտի ըլլայ : Թողթատարութեւ պաշտօնին ( բոսթա ) մուտքը միայն 2,400,000 ֆրանք աւելի եղաւ այս տարի : Ինչպէս 1848ին դժբաղդ պատերազմը չպատահէր , որ 400 միլիոն ֆրանք արժեց Սարտենիային , այս տէրութեան վիճակը խիստ յաջող ըլլար պիտի :

Դուրինոյն մինչև ի Ղենովա ելեքտրական հեռագրութիւնը պատրաստ է , և մօտ օրերս պիտի սկսին ի գործ դնել : Քաղաքական ամուսնութեւ օրինաց վրայ չորէն խօսք կըլլայ , որուն հիմունքը պարոն Սիգաբարտին պատրաստած էր :

ԻՏԱԼԻԱ . Հռոմ , 3-15 Հոկտեմբերի : Երեւելի նոր լուր մը չկայ այս երկրին կացութեւ վրայ : Կրօնական և քաղաքական տեսութիւնները կըշարունակուին միշտ , և ցաւալին այն է որ , այս պատճառաւ ամբարշտութիւնը կը յառաջանայ ժողովուրդէն մէջ ահագին կերպով մը , Բայց և այնպէս Պապական վճռով անցեալ ամսոյ 9-21ին երանելեաց՝ կարգը անցաւ Յիսուսեան կրօնաւորներէն : Պատրիարք Վաթիլէ քահանայն , որուն քանի մը տեսակ դիրքով նկարուած , և ըրած հրաշքները ներկայացող պատկերները սուրբ Պատրիարք եկեղեցւոյ մէջ դրուած էին . ուր այս առթիւ հոգեւորական մեծ հանդէս կատարեցաւ ի պատիւ նորահաստատ երանելիին :

ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ . Թէնք , 14-26 Հոկտեմբերի : Եւս դժբաղդ տէրութեան վիճակը օր քան զօր ևս առաւել կըգէշայ . աւազակութիւնները , ազգի ազգի անկարգութիւնները կըշարունակուին միշտ . և այս ամէն չտրեւց պատճառը կառավարութեան անխոհեմ և անարժան ընթացքն է . որոց դէմ ազատասէր լրագրիւնները շարունակ կըգանգատին : Եւս վրայ կառավարութիւնը տեսնելով թէ այս ընթացքով Յունաստանը դէպ ի իւր կործանումը կը յառաջանայ , մարդասիրական ոգիէ շարժեալ երկայն յիշատակագիր մը յուղարկեց Լեւոպոլիսի գլխաւոր տէրութեանց և մասնաւորապէս Ռուսիոյ և Գարիլոյ կառավարութեանց : Եւս յիշատակագրոյն մէջ վսեմափայլ լորտ Ինքնութեան Յունաստանի այժմեան դժբաղդ վիճակին շիջեց նկարագրութիւնը կրէն և յատկապէս ելեմիոյ պաշտօնին մէջ եղած անկարգութիւնները յառաջ կըրբերէ , և վերջապէս կաղաչէ զտէրութիւնները հարկաւոր վաղցները ի գործ դնել որպէսզի Հեղինական կառավարութիւնը արժանաւոր և օգտակար կերպով ծառայութիւն ընէ իւր ազգին և տէրութեանը :

ՔԱՆԱՅԱՆ ԵՆՈՐԴ

Չմիւսնա , 26 Հոկտեմբերի :

Օսմանեան պատերազմական շոգենաւը Սոյիֆի Կաֆի անուն ամսոյ 14ին հասաւ Իզմիր Կոստանդնուպոլսէն գալով : Եւս շոգենաւուն մէջ կըգտնուէին վսեմափայլ Վեօփրիւլու Սէհմէմետ փաշան , որ Եւրոպիոյ բանակին ընդհանուր կառավարիչ է , և վսեմափայլ Սէհմէմետ փաշան որ Սոյապի նահանգին ընդհանուր կառավարիչ է : Եւս երեւելի պաշտօնատարները հետեւեալ օրը նոյն շոգենաւով մեկնեցան իրենց բարձր պաշտօնին երթալու :

Սոյիֆի Կաֆի շոգենաւով մեծաշուք Եւրոպէ հատ է ֆէնիսի ևս Կոստանդնուպոլսէն դարձաւ , ուր գտնած էր երկու շաբաթէ ի վեր : Յիշեալ մեծաշուք պաշտօնատարին վերակացութեամբ Իզմիրի անշարժ ստացուածոց արձանագրութիւնը կըշարունակուի մեծ գործունէութեամբ և բարեկարգութեամբ :

Սարտենիայի տէրութեւ Կոստանդնուպոլսոյ դեսպան մօսիւ Վեգգօ սեպուհը՝ ընկերութեամբ իւր արժուուհի լեւկիցին ամսոյ 15ին հասաւ Իզմիր գաղղիական լիւ անուն շոգենաւով , և նոյն օրը շարունակեց իւր ճանապարհորդութիւնը Գուրին երթալու . ուր ժամանակ մը պիտի մնայ ըստ թոյլտուութեան իւր կառավարութեան : Հոլանտայէն կըգրեն թէ յիշեալ տէրութե-

գործէ Սոյապի անուն՝ հրամանատարութեւ Հուգիթ նաւապետին հոկտեմբերի առջի օրերը մեկնեց Եւրոպիոյ Կոստանդնուպոլսէն գալու :

Ինչպիսիք Համաշխարհական ցոյցին երդուեալ դատաւորները զանազան միջանակներ տուին Լեւոպոլիս գտնուող թղթի քանի մը գործատանց իրենց հաստուածոց պատու ակնութեանը համար , որոց կարգը գասուելով Իզմիրի թղթի գործատուներ ևս՝ որուն հիմնադիրն է Տիւգեանց մեծահամբաւ քաջափայլ գերդաստանը , միջանակ մը ևս այս պատուական գործատանը տրուեցաւ :

Հռոմէադաւան պարկէշտ և ծերունի դերձակ մը , որուն խանութը Տէլէլի օղլու խան էր , գրեթէ ամիսէ մը ի վեր անյայտ եղած է , և մինչև ցայսօր ինչ գործողութեան հանգիստ ըլլալը չիմացուեցաւ , թէպէտեւ հարկաւոր հետազոտութիւնները ի գործ դրուեցան :

Եւս արտաքին կարգի դէպքը զարմանքի մէջ ձգեց շատերը . քանզի յիշեալ անձը խաղաղասէր և հանգարտ ոմն էր . դիւքները իւր խանութը կըպակէր , գէշ ընկերներ չունէր , պարտքի տակ ևս չէր . վերջապէս հաւանական չէ ամենին որ յուսահատական գործոյ մը ձեռք գրկած ըլլայ ինքընքը մեռցնելու համար :

Եւստրիական շոգենաւը , որ երէկ առաւօտ Թրեստէն կըսպասուէր , մինչև այս ժամն որ լրագրիւն մտնուող կըգնեց , առկաին չհասաւ :

Եւս գաղղիական շոգենաւով հետեւեալ լուրերը ընկալաւ ի Կոստանդնուպոլսոյ .

Վայսերական հրովարտող իշխանութիւն տրուեցաւ Կիպրոսի ընդհանուր կառավարիչ Լյուպս փաշային , որ երկրպետը մը չինէ Եւրոպայի քանզի այն մինչև ի Գահիրէ :

Եւրոպիոյ հրամանագրով հաճի Լյուպս փաշային Սէտինի կառավարիչ եղաւ վերջորութեան աստիճանաւ , փոխանակ մեռնող Շէրիֆ փաշային :

Սէտ Լյուպսի նամակագիր թէ վիֆիք է ֆէնիսի գործակալ անուանեցաւ Սոյապի ընդհանուր կոռուպարիս :

Սոսուլէն հասած վերջի լուրերը կըծանուցանեն թէ քոլեւան մօտէ է յիշեալ քաղաքը , ուր քանի մը հոգի զոհ եղեր է այս ախտին :

ԱՐԴԱՆՈՅՍ ԱՐԱՐԱՏԵԼՆ

Չմիւսնա , 26 Հոկտեմբերի :

Լեւոպոլիս հասած վերջի լուրերը անյաջող ըլլալուն պատճառաւ , քաղաքիս առ ուսուրը մեծ հանգարտութեւ մէջ կըգտնուի : Եւրոպիոյ վաճառումը 100 դէշի եղաւ չէքին . քաղաքի մէջ 250 կողով չափ անվաճառ աֆիոն կըգտնուի : Եւս հակառակ փալաւաւը կուզուի այս տարուան հունձը նուազ ըլլալուն համար : Եւրոպիոյ տեսակը՝ 68-70 դէշի կենդինարը դիւրավաճառ է : Տորոնի գինը՝ 210-212 դէշ է : Սիլիւմի մը 910-915 : 2էթը 220-228 : Յորեանը 16-19 մինչև 20 1/2 քիլոն կըծախուի ըստ տեսակին : Սաղաքի չամիլին արժէքը 38-45 դէշ է : Սա չամիլը 29-37 դէշի կըծախուի :

Բնակչոյ քանակութիւնն .

Լոնտոն . . . . . 113 1/2 - 114 հինգնոցով .  
Սարտիկա . . . . . 180 1/2 - 181 "  
Թրեստ . . . . . "

ՔԱՆԱՅԱՆ ԵՆՈՐԴ

ԱՐԴԱՆՈՅՍ ԱՐԱՐԱՏԵԼՆ Ի ՉՄԻՒՌՆԻԱ

Եւրոպիոյ ի կիւլ-սօգաւը ըստ Բաւարի 34 Բիւրոն է , գալ երկուշաբթի Նոյեմբերի 10ին ըստ նոր Բաւարի պիտի Բաւարի : Ուրիշ պիտի-Բիւրոններ չուղը կընայ Գլխաւոր Կառավարիչն սպանալ :

Ս . Իլարա Շէքելը ,  
Գլխաւոր Կառավար Եւրոպիոյ :

Հրատարակիչ և տէր Լյուպս ,  
Գլխաւոր Գ . Պապապարիս :